

LITTERÄRA OCH VETENSKAPLIGA TEXTER – HUR OLIKA?

Christer Laurén
Vasa universitet

Sind wissenschaftliche und literarische Texte klar von einander verschieden? Ausgehend vom Dispositionsverfahren, von Begriffen wie Sensualismus, Intertextualität und Rhetorik und von den persönlichen Erfahrungen des Verfassers wird diskutiert und gezeigt, daß von einer Skala die Rede sein muß, nicht von Oppositionen. Es wird auch betont, daß der Schreibprozeß an sich ein Denken enthält, unabhängig davon welchen Text man schreibt, d.h. das Schreiben an sich verändert und entwickelt unsere Gedanken, unabhängig davon ob unser Text wissenschaftlicher oder literarischer Art ist.

Det kan tyckas som om vetenskaplig och litterär text inte har med varandra att göra. Grovt uttryckt föreställer sig många gånger både forskare och icke-forskare att den vetenskapliga texten är den objektiva och den litterära texten den subjektiva. Så starkt har vår tid präglats av den logiska positivismens tro på möjligheterna att enbart "hålla sig till sak". En del av positivismens synsätt har slagit rot så väl att det är svårt att få t.ex. språkstuderande att tro att en undersökning, där ingenting kvantifieras, verkligen kan anses vetenskaplig.

1. Disposition och planering

Det förefaller också att vara mycket vanligt att man tror att den vetenskapliga texten alltid är väl planerad i förväg och att den litterära texten är en produkt av inspirationen, den gudomliga. Så undervisar man vanligen vid skola och universitet. En väl utförd disposition är grunden för ett gott seminariearbete, så brukar det undervisas. Tydligen vill forskaren/läraren därmed också säga att ett vetenskapligt arbete är gott, därför att det var i detalj planerat i förväg. Härmed förhåller det sig säkert inte så, om det vetenskapliga arbetet kom med något verkligt nytt.

Ett litterärt verk kan ha följt en plan liksom ett vetenskapligt men båda kan lika väl ha tillkommit genom den gudomliga inspirationen. I viss mån behövs en planering för båda. Om arbetena är av verklig kvalitet, har det krävts årtal av engagerat sysslande med ämnet

och problemet. Detta är en helt annan sak än att påstå att forskningsrapporten är planerad och disponerad i detalj i förväg.

Skrivprocessen innebär i sig ett tänkande som för innehållet framåt och samtidigt förändrar skribentens syn på fenomenet. Det är ingalunda så att man först tänker färdigt och så skriver ut detta färdigt tänkta. Både enskilda litterära och vetenskapliga skribenter och studier i skrivprocessen visar detta.

I en intervju (Andersson 1983) säger sociologen Johan Asplund om sig själv att han vinnlägger sig om allt han skriver och att han från gymnasietiden skrivit allt möjligt, skriverier för skriveriets egen skull. Han betonar naturligtvis kravet på ordentlig belästhet, men när han har studenter som har svårt att komma i gång med sitt skrivande, uppmanar han dem att sluta upp med att grubbla. "Försök inte tänka ut texten. Sätt er vid skrivmaskinen och låt den gå. Går den så går den. Går den inte så går den inte. Men det hjälper inte att sitta och tänka... Jag menar bara att det finns en utbredd vanföreställning om temporaliteten i skrivprocessen, vad som kommer först och vad som kommer sedan, vad som är orsak och vad som är verkan."

Jämför detta med Vygotskijs ord: "En tanke som omsätts i språk omstruktureras och förändras. Tanken uttrycks inte i ordet – det försiggår i ordet." (enl. citat i Dysthe 1996: 90) Detta är också strategin i den moderna pedagogik som brukar kallas skriva-för-att-lära. Själva skrivandet genererar idéer och tankar som inte tidigare varit medvetna.

Om man verkligen kunde tänka ut allt som behövs först och därpå skriver ut detta, så befinner man sig inom någon helt annan textgenre och har en annorlunda uppgift framför sig. Kanske man skriver en bruksanvisning för ett redan producerat redskap. Då behöver man vetande om mottagarnas förutsättningar, om psykolingvistiska och sociolingvistiska aspekter som är av betydelse för textförståelsen. Allt arbete är i detalj målinriktat och man har redan allt vetande eller tillgång till allt vetande om detta redskap.

2. Sensualismen som lärare

I ett par artiklar, dels om versens form och innehåll (Laurén 1991 och 1998 b), dels om vetenskapsspråk (Laurén 1998 a), har jag studerat hur det sensuella, det som tilltalar alla våra sinnen, historiskt sett har varit det hjälpmedel som har överfört vetande och kunnande från generation till generation. I det långa perspektivet har versen med tiden avsensualiserats och allt mer intellektualiserats. Ibland är förändringen så enorm att det som i en förlitterär tid var till för örat, för vår motorik (genom dansen) och för våra intensivaste känslor, i dag enbart görs för ögat och kräver tystnad vid ett ostört skrivbord för att kunna interpreteras. Man stiger inte upp och börjar dansa till modern dikt. Dvs. den teknologi som vi använder för språket, skrivkonsten, håller i dag samman litterära och vetenskapliga texter. De verkligt sensuella texterna, som vi dansar till och berörs av, de har i dag vanligen varken litterär eller vetenskaplig status.

Det har t.ex. sagts att positivism och modernism bägge artikulerar "en subjektets skröplighet och brist på entydighet" (Dahl 1993: 63) och Italo Calvino säger om de båda genrerna, litteraturen och vetenskapen, att de vill skriva om det oskrivna (enligt Dahl 1993: 63).

3. Intertextualitet

Kirsten Adamzik (1998) preciserar utgående från begreppet intertextualitet vilka kännetecken den vetenskapliga texten borde ha:

- ett krav på systematisk intertextualitet, dvs. forskarens skyldighet är att ge uppgift om de källor han bygger sin diskussion på;
- ett krav på till och med markering inne i texten i detalj av källor;
- ett krav på redovisning som bygger på att det är möjligt att entydigt ha kopplingar till andra texter, att entydigt och klart kunna föra tankar och formuleringar tillbaka till vissa föregångare.

Adamzik påpekar att intertextualitet också hör samman med den litterära texten men att det är fråga om skillnader i grad.

Intertextualitet borde i vetenskaplig text ange utgångspunkter forskaren har i det som andra redan gjort på området, så att inte redan utfört arbete upprepas. Man har också skyldigheten att sätta in sitt projekt i ett befintligt sammanhang. Gör man inte detta, gör man anspråk på en större originalitet än man har rätt till.

Den som har en viss erfarenhet av forskning har märkt att det ofta bryts mot dessa två etiska regler. Ibland kan man tänka sig att regelbrott beror på bristande språkfärdigheter. Så kan det vara t.ex. när John Swales i *Genre analysis* (1990) inte har en enda hänvisning till andra än engelska källor. Han hänvisar inte ens till anglister som inte har engelska som modersmål och som veterligen har gjort betydande insatser på området. Detta kan knappast vara förklaringen när M.A.K. Halliday i sitt spännande plenarföredrag vid den 9e AILA-kongressen i april 1990 i Grekland talade om fackspråk under rubriken "New ways of meaning: A challenge to applied linguistics" och i sin litteraturlista har enbart engelska källor. Det finns exempel på närmare håll, i fackspråksforskning inom Norden, där hänvisningar till den omfattande och varierande europeiska forskning som publicerats på tyska, tjeckiska, ryska och franska helt saknas. Principen förefaller att vara att sådant som publicerats i det egna landet och i anglosaxiska länder citeras (så t.ex. inom Britt-Louise Gunnarssons fackspråksprojekt vid Uppsala universitet).

Det finns en elakartad tradition att inte uppge källor. Många språkkunniga centraleuropeiska forskare inom den historiskt-komparativa skolan för etthundrafemtio år sedan läste utan svårigheter danska bidrag till forskningen. Det har visats att Rasmus Rasks upptäckter om den germanska ljudskridningen därför i dag förknippas med Jacob Grimm.

Okunskap och medveten okunskap är mera utbredda bland forskare än forskarna själva vill erkänna. Kanske det också är fråga om etnocentricitet i en del fall. Vilken orsaken är i enskilda fall är säkert inte möjligt att besvara entydigt. Konkurrensen inom forskningen leder ibland till att forskare faller för frestelsen att glömma forskningens egna etiska regler. Detta gör dem dock inte till skönlitterära författare. Enbart förvrängning av sanningen skapar inte litteratur. Naturligtvis förekommer det stölder i denna mening också inom konstens värld.

4. Retorik

Retoriken finns naturligtvis alltid med som ett hjälpmedel för en forskare när han skriver en forskningsrapport. Om ett resultat skall betonas, intresse för ett nytt område eller för en ny aspekt skall väckas, behöver man retoriska effekter.

Platon är känd som den häftigaste motståndaren till retoriken. I synnerhet visar han detta i dialogen Gorgias där Sokrates för en diskussion med sofisterna Gorgias som försvarar retoriken. I dialogen Phaedros är Platon däremot mera behärskad. Sokrates samtalar där med sin älsklingselev, den unge Phaedros som äger ett tal som utarbetats inom Gorgias skola.

Platons invändning är att retoriken i sig inte skapar nya insikter. Inget verkligt vetande vinnas med retorikens medel. Retoriken är inte rättfärdigad enbart genom att den kan påtvinga folk övertygelser och åsikter.

Både senare tidens missbruk av retorik och Platons motstånd har färgat 1900-talets attityder. Vi har först under de senaste årtiondena fått vår syn på retoriken modifierad och insett var retoriken har sin plats. Platon var ju ute i ett annat ärende (Laurén 1993: 66 f). Han ville utveckla ett teorispråk och kämpade därför emot både Homeros och Gorgias. Hans motstånd bör nog ses enbart ur denna synvinkel och i detta avseende. Den skicklige stilisten Platon kan inte ha velat varna för effektiv stil generellt sett. Hans dialoger är retoriska mästerverk.

Här finns ett område som gemensamt odlas av skönlitterära och fackspråkliga författare. Metaforer brukar man av tradition lägga stor vikt vid i stilstudier i skönlitteratur och med metaforer får en forskare uttrycka sig för att få sagt det som kanske ingen sagt förr. Men retorik är naturligtvis inte enbart metaforik (se i synnerhet Genette 1998).

5. Personliga upplevelser

Genom introspektion kan man ibland upptäcka något även om man själv är en opålitlig iakttagare av sig själv. För att i alla fall komma närmare nya områden för studier tar jag mig i alla fall friheten att redogöra för mina personliga upplevelser som skribent.

Mest har jag själv skrivit vetenskaplig text, sedan början av 1970-talet. Därefter har jag skrivit en mängd artiklar som populariserar det jag forskat i, som är kåserier i anknytning till mina forskningsintressen eller i sällsyntare fall inlägg i aktuell debatt, vanligen då med utgångspunkt i mitt yrke. Något mindre ofta men mycket längre tid har jag skrivit dikter och litterär prosa. Dessa olika slag av texter engagerar mig på olika sätt, liksom det måste vara för dem som skriver antingen eller.

Dikter är för mig texter som inte kräver förberedelse på det rent kognitiva planet. Jag kan vara inne i en stämning som naturligtast får uttryck i att det jag skriver ner får formen av en dikt. Jag har också mycket lätt för att skapa denna stämning, t.ex. genom att låta min CD-spelare spela ett av de musikstycken jag tycker bäst om ständigt om igen. Jag kan lyssna utan att bli trött, snarare blir jag alltmer uppeggad eller fylld av den stämning som musiken förmedlar, och temat och orden ger sig därpå av sig själva. Det väsentliga är att jag sätter pennan till papperet och låter texten växa fram utan tid för pauser. Därpå, när stämningen har vikit och texten har avskrivits kanske femtio gånger, är det dags för en strikt genomgång som leder till två typer av förändringar: strykningar och formulering av rubrik för dikten.

Litterära prosatexter påminner i sin tillkomst om dikterna. Den främsta skillnaden här är att jag har en målinriktad insamling av material som jag lägger på minnet, gör till mitt så att det smälter samman med det jag verkligen upplevt. Det kan behövas mycket tid och mycket arbete. Därpå får texten samma tillkomstprocess som dikten jag just beskrivit.

Men det värsta skall jag avslöja sist. Min disposition för en forskningsrapport är mycket vänstertyngd, dvs. jag har relativt ospecificerade föreställningar om vad som skall komma sedan. Början är detaljerat disponerad. Jag låter mig påverkas starkt av det som finns till vänster och som växer fram där, till och med så mycket att jag sannolikt i regel alltid

skriver till höger någonting helt annat än jag tänkt mig till en början. Jag tror inte att avslöjandet är märkligt, alla formella dispositioner tenderar ju att vara vänstertyngda i den meningen att arbetets början, de första kapitlen, är detaljerade i dispositionen.

Jag måste ju hålla mig till den empiri jag kanske har slitit med rätt länge men själva tolkningsprocessen och textskapandet går som bäst, när jag har en upplevelse som påminner om den litterära.

Vanligen behöver jag det litterära skrivandet för att avlasta mig när jag är inne i perioder av arbetskrävande empiriskt arbete, mycket administrativt och rutinartat arbete. Men den lyckokänsla som det vetenskapliga skrivandet ger mig när det går bra sammanfaller med den eufori som det skönlitterära skrivandet ger, och när jag upplever den behöver jag inte det litterära skrivandet. I bägge fallen läser jag mina texter åtskilliga gånger efteråt och är lika förvånad över dem. "En tanke som omsätts i språk omstruktureras och förändras", sa ju Vygotskij. Dels är jag förvånad över vad jag skrivit, eftersom där finns mycket jag inte varit så medveten om, dels sätter läsningen i gång en serie tolkningsprocesser som medför nya insikter för mig själv.

6. Vad är sanning?

Visst finns det olikheter mellan de litterära och de vetenskapliga texterna och mellan processerna bakom dem. Delvis beror likheter och olikheter på vad vi har för jämförelseobjekt, t.ex. vilken teknolekt vi jämför med (se Laurén 1998 a), delvis beror de helt visst på en mycket personlig faktor, mitt personliga sätt att skriva och att förhålla mig till min text.

Det är möjligt att sanningen bäst kan formuleras på detta område med en anekdot:

"Det var en gång en kung som ville tvinga sina undersåtar att alltid hålla sig till sanningen, och han gjorde detta genom att ställa ut galgar vid stadporten. Var och en som kom blev tillfrågad och rannsakad om sitt ärende. Om han ljög i någon sak, blev han hängd.

Filosofen beslöt sig då för att visa kungen något. Också han gick till stadporten och blev förhörd:

Vad har du för ärende?

Jag skall bli hängd.

Vakterna blev mycket konsternerade och visste inte vad de skulle göra med filosofen:

Om vi hänger dig, så blir det ju sant det du säger, och då är hängningen orättvis. Om vi inte hänger dig, så ljuger du.

Jag ville bara visa vilken sanning ni kan få fram. Er sanning!"

Litteratur

- Adamzik, Kirsten (1998). Intertextualität in der wissenschaftlichen Kommunikation. I: *Tendenzen europäischer Linguistik*, 1–5. Hrsg. Jürg Stressler. Tübingen: Niemeyer.
- Andersson, Sten (1983). *Resgods. Samtal med nordiska samhällsvetare*. Göteborg: Korpen.
- Dahl, Göran (1993). Efter allt kom intet och efter det kanske något. I: *Att skriva sin tid*, 62–85. Red. Grive, Madeleine & Claes Wahlin. Stockholm: Norstedts.
- Dysthe, Olga (1996). *Det flerstämmiga klassrummet*. Lund: Studentlitteratur.
- Genette, Gérard (1998). Den begränsade retorik. I: *Rhetorica Scandinavica* 7, 8–19.
- Halliday, M.A.K. (1990). New ways of meaning: A challenge to applied linguistics. *Journal of Applied Linguistics* 6, 7–36.
- Laurén, Christer (1991). Lyrikens form och innehåll. Om lyran som försvann. I: *Stilistik och finlandssvenska*, 1–15. Red. Sigurd Fries m.fl.. Nordsvenska 8. Umeå: Umeå universitet.
- Laurén, Christer (1998 a). Shift of perspective in scientific texts: a study of idiolect. I: *LSP. Identity and Interface. Research, Knowledge and Society* I, 463–472. Eds Lita Lundqvist, Heribert Picht & Jacques Quistgaard. Copenhagen Business School. Copenhagen.
- Laurén, Christer (1998 b). Versens form, innehåll och roll. Ett långtidsperspektiv. I: *Meter, mål, medel*, 71–83. Red. Marianne Nordman. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 30.
- Swales, John (1990). *Genre analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.